

WIERZĘ W DUCHA ŚWIĘTEGO

Wykład 32

ks. Piotr Łabuda

OWOCE DUCHA ŚWIĘTEGO

W dzisiejszym spotkaniu pragniemy zatrzymać się przy piątym rozdziale Listu do Galatów w którym Apostoł Paweł pisze o owocach, które rodzą się z ciała i z Ducha. Aby dobrze zrozumieć Pawłowe przesłanie trzeba jednak najpierw zatrzymać się nad samym listem do wspólnoty w Galacji.

Aby lepiej zrozumieć naukę Pawła o owocach Ducha Świętego, którą Apostoł kreśli właściwie jedynie w Liście do Galatów, warto najpierw zatrzymać się najpierw nad genezą – nad okolicznościami które łączą się z powstaniem tego pisma.

List do Galatów jest niewątpliwą odpowiedzią Pawła na zarzuty tych, którzy kwestionowali jego apostołską godność. Wielu bowiem uważało, iż Paweł nie był prawdziwym Apostołem, gdyż nie był towarzyszem Jezusa, nie był świadkiem Jego nauczania, nie był naocznym świadkiem Jego Zmartwychwstania. Warto pamiętać, iż Apostoł Piotr, gdy wybierano następcę Judasza, stwierdza: „Trzeba, aby jeden z tych, którzy towarzyszyli nam przez cały czas, kiedy Pan Jezus przebywał z nami, począwszy od chrztu Janowego aż do dnia, w którym został wzięty od nas do nieba, stał się razem z nami świadkiem Jego zmartwychwstania»” (Dz 1,21-22). Mając na względzie słowa Piotra, wielu twierdziło, iż Paweł nie jest Apostołem. W Liście do Galatów Paweł odpowiada na te zarzuty. Oświadcza z dumą, że jego apostołska godność nie pochodzi z żadnego ludzkiego źródła i że żadna ludzka ręka nie ordynowała go na ten urząd, ale swoje powołanie otrzymał wprost od Boga.

Paweł podkreśla także, że w swoim poselstwie nie jest zależny od żadnego człowieka. On głosi poselstwo – Ewangelię, którą otrzymał bezpośrednio od Chrystusa. Ewangelię tę jednak atakowało wielu Żydów wykazując wierzącym w Chrystusa, że obietnice i dary Boże odnoszą się wyłącznie do narodu wybranego. Wierzyli, że chrześcijaństwo jest wyłącznie dla Żydów. A zatem jeżeli poganin chce być chrześcijaninem, winien najpierw stać się Izraelitą. Musiał poddać się obrzezaniu i przestrzegać Prawa Starego Przymierza.

Tymczasem dla Pawła podejście takie było sprzeczne z nauką Jezusa. Dla Pawła bowiem zbawienie było całkowicie sprawą łaski. Uczył, że nikt nie potrafi zasłużyć na łaskę Boga. Człowiek jedynie aktem wiary może przyjąć miłość, którą Bóg mu ofiaruje i zdać się na miłosierdzie Boże. Istotą przesłania Pawła jest łaska, którą Bóg obdarza człowieka.

A zatem List do Galatów jest polemiczną obroną Pawłowego autorytetu apostolskiego. Pismo to wskazuje także, na napięcie między Prawem Starego Przymierza a Duchem. To napięcie niewątpliwie wyraża wołanie Pawła: „Ku wolności wyswobodził was Chrystus”.

Apostoł Paweł to człowiek świadomy swego szczególnego zadania. Wiedział, że Bóg powierzył mu szczególne zadanie do wykonania i nie pozwalał się odwieść od tego. Z całą mocą głosił, iż w oczach Bożych człowiek nie jest ani Żydem, ani poganinem, ani bogatym, ani biednym, ale jest grzesznikiem, za którego Chrystus umarł, którego Chrystus odkupił. On też obdarował człowieka łaską. Wiara, podkreśla Paweł, a nie czyny wynikające z Prawa usprawiedliwiają człowieka przed Bogiem. Diedzicami łaski – ludźmi prawdziwie wierzącymi stajemy się poprzez dar chrztu, który jest zanurzeniem w Chrystusie: „Wszyscy, którzy zostaliście ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa” (Ga 3,27). Wszyscy zostali przez Chrystusa wyzwoleni z niewoli Prawa i stali się dziećmi Bożymi. „Na dowód tego, że jesteście synami, Bóg wysłał do serc naszych Ducha Syna swego, który woła: Abba, Ojczy!” (Ga 4,6). Chrześcijanin może Boga nazywać Ojcem. Takie nazwanie, uczy Apostoł Paweł, jest dziełem Ducha Świętego.

Skoro chrześcijanie stali się dziedzicami, skoro zostali wyzwoleni ku wolności, nie mogą poddawać się w niewolę Prawa. Uczniowie Chrystusa mają trwać w wolności, ku której wyzwolił ich Pan. Rzecz jasna owo obdarowanie darem wolności nie jest, jak pisze Paweł, zachętą do „hołdowaniu ciału” (Ga 5,13). Nie można marnować życia, którym obdarzył nas Bóg. Uczniowie Chrystusa winni ożywić miłością służyć sobie wzajemnie. „Bo całe Prawo wypełnia się w tym jednym nakazie: Będziesz miłował bliźniego swego jak siebie samego.” (Ga 5,14). Jesteśmy wolni, stwierdza Paweł, ale wolni miłością, która kocha bliźniego jak siebie samego.

Dla Apostoła Pawła wolność oznacza życie w Duchu. Trwając w Duchu chrześcijanie winni przynosić owoce.

Piąty rozdział Listu do Galatów (Ga 5,22-23) to jedyny tekst nowotestamentalny, w którym bezpośrednio jest mowa o „owocach Ducha”. Poprzez metaforę „owoce Ducha” św. Paweł opisuje cnoty które wypływają, które są wynikiem życia w Chrystusie. Apostoł nie mówi o owocu wiary, ale o „owocu Ducha” (gr. *ho karpos tu pneumatos*). W Ga 5,22-23 wymienione są cechy składające się na „owoc Ducha”. Są nimi „miłość, radość, pokój, cierpliwość, łaskawość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie”. Apostoł określa te owoce cnotami.

Również i w innych tekstach Pawłowych obecna jest idea owocu – owocowania.

Paweł patrzy na wspólnoty chrześcijańskie i życie wiernych, tak jak się patrzy na pole, któremu właściciel poświęciwszy wiele miłości i czasu liczy na dobry plon. Myśl ta wielokrotnie powraca w jego pismach. Zapowiadając swoje przybycie do wspólnoty w Rzymie, Apostoł ma nadzieję, iż przybywając będzie mógł zobaczyć i mieć udział w owocach życia tamtejszej wspólnoty (Rz 1,13). Rzymianie bowiem będąc złączonymi ze Zmartwychwstałym winni przynosić „owoc Bogu” (Rz 7,4). W tym samym duchu w Liście do Filipian Paweł wyraża nadzieję, iż jego życie będzie owocną pracą dla Chrystusa (Flp 1,22). Mówiąc zaś o przekazanym mu przez Filipian darze, określa go mianem „owocu” ich miłości (Flp 4,17).

Wyrażeniem zbliżonym do „owocu Ducha”, jakiego Paweł używa w swoich pismach jest formuła „owoc światłości”. Takimi owocami światłości dla Apostoła „jest wszelka prawość i sprawiedliwość i prawda” (Ef 5,9). O sprawiedliwości i uświęceniu jako o owocach nowego życia w Chrystusie Paweł pisze w Listach do Filipian (Flp 1,11) oraz w Liście do Rzymian (Rz 6,21-22).

Ci, którzy nie należą do Chrystusa, którzy nie są prawdziwymi uczniami Chrystusa, nie przynoszą owocu. Są „bezowocni” (gr. *akarpos*). Ludzie ci chodzą w ciemnościach, są niewolnikami grzechu

(Ef 5,11; Rz 6,21). Życie niemoralne przynosi owoc śmierci. Chrześcijanie zaś winni przynosić „Boże owoce” (Rz 7,4). Powinni odrzucić uczynki ciemności, które są przeciwne cnotom, które sprawia Duch (Kol 3,5-9; Ga 5,19-21).

Metaforę owocu – owocowania Paweł nie czerpie jednak jedynie z życia codziennego.

Trzeba pamiętać, iż Apostoł Paweł był wychowywany i doskonale wykształcony w kulturze i myśli Starego Testamentu. A zatem metaforę owocu – owocowania uczniów Chrystusa, czy też braku owoców, z pewnością zaczerpnął on z myśli starotestamentalnej.

Na kartach Starego Testamentu Izrael jest porównywany do drzewa rodzącego owoce, czy też do winnicy. Bóg bowiem wyprowadził swój naród z niewoli Egipskiej i wprowadził do ziemi przygotowanej, aby ów lud zakorzenił się i wydał owoce (Ps 80,8-18; Iz 5,1-7; Jr 2,21; 11,16; 12,10; Oz 14,6). Stąd też, gdy naród nie przynosił oczekiwanych owoców prorocy oskarżali „winnicę Pana”. Bóg bowiem „okopał ją i oczyścił z kamieni i zasadził w niej szlachetną winorośl; pośrodku niej zbudował wieżę, także i tłocznię w niej wykuł. I spodziewał się, że wyda winogrona, lecz ona cierpkie wydała jagody” (Iz 5,2). Stąd też pełne żalu i smutku słowa Boga: „Co jeszcze miałem uczynić winnicy mojej, a nie uczyniłem w niej? Czemu, gdy czekałem, by winogrona wydała, ona cierpkie dała jagody? Więc dobrze! Pokażę wam, co uczynię winnicy mojej: rozbiore jej żywopłot, by ją rozgrabiono; rozwalę jej ogrodzenie, by ją stratowano. Zamienię ją w pustynię, nie będzie przycinana ni plewiona, tak iż wszędzie osty i ciernie. Chmurom zakażę spuszczać na nią deszcz»” (Iz 5,4-6). Równocześnie jednak teksty starotestamentalne zapowiadają, że kiedy Izrael zostanie odnowiony a Duch będzie wylany, ziemia odzyska swą żyzność (Iz 32,15-16) a drzewa i winorośle przyniosą owoc (Jl 2,18-32). Niewątpliwie ta starotestamentalna myśl stoi za nauką Pawła o owocowaniu chrześcijan.

Warto zwrócić uwagę, iż w Liście do Rzymian Paweł stwierdza, że miłość, będąca pierwszą z cnót wymienionych w Ga 5,22-23, jest wypełnieniem poszczególnych przykazań Dekalogu (Rz 13,8-10). Nauczanie Pawła w dziedzinie etyki jest niewątpliwie odbiciem jego rabinicznego wykształcenia. Mówiąc o źródłach Pawłowych obrazów należy także zwrócić uwagę, iż lista Pawłowych cnót tak terminologiczne jak i stylistyczne podobna jest do pojęć charakterystycznych dla etyki hellenistycznej. Niewątpliwie również kultura hellenistyczna odcisnęła swoje piętno na myśli Apostoła Narodów. Paweł jednak nie stosuje pojęć na sposób grecki. Są one w sposób specyficzny odnoszone do uczniów, do wiary chrześcijan. Paweł korzysta z pojęć obecnych w kulturze hellenistycznej, jednak pojęcia te otrzymują nowe znaczenie. Nie oznaczają „cnót” w sensie tradycyjnym, ale są traktowane jako znak Bożego zbawienia. Są one odbiciem obecności Chrystusa w Kościele poprzez Ducha Świętego.

Stąd zatem, bazując na przesłaniu Starego Testamentu, jak również w pewnej mierze na myśli hellenistycznej, Paweł uświadamia adresatom Listu do Galatów jakie uczynki rodzą się z ciała, a jakie są owoce Ducha.

List do Galatów, będąc obroną Pawłowego autorytetu apostołskiego, ukazując napięcie jakie występuje między Prawem a Duchem, wymienia „owoce Ducha”. Ukazuje jakie są owoce rodzące się z ciała a jakie z mocy Ducha. W Ga 5,13-26 Paweł wzywa adresatów, aby (dosłownie) „chodzili według Ducha”, a nie spełniali pożądań ciała (Ga 5,16). Paweł uświadamia adresatom, iż wyzwolenie spod Prawa nie oznacza zniesienia obowiązku etycznego postępowania. Chrześcijanie winni postępować według Ducha. „Postępowanie według Ducha” zaś nie polega na zaspokajaniu żądz ciała. Uczniowie Chrystusa winni pozwolić „prowadzić się przez Ducha” (Ga 5,18).

Moc i wolność, jakie daje Duch, wykluczają zarówno legalizm, jak i rozpustę. Aby bliżej wyjaśnić to adresatom Paweł kreśli listę wad (Ga 5,19-21) oraz – na zasadzie przeciwieństwa – listę cnót

(Ga 5,22-23). Ukazuje przez to różnicę między życiem kierowanym przez Ducha a życiem poddanym żądom ciała.

Chrześcijanin mając życie od Ducha, do Ducha się też winien stosować (Ga 5,25). Winien kroczyć w życiu z pomocą Ducha. Paweł podkreśla motywującą i uzdalniającą moc Ducha w życiu chrześcijańskim. Wymienione przez niego cnoty opisują ludzi żyjących według Ducha.

Podobną myśl jak w Liście do Galatów można odnaleźć w innych pismach Apostoła Pawła.

Łaski wymienione w liście „owoców Ducha” w przesłaniu do Galatów, można odnaleźć również i w innych pismach Pawłowych. W Liście do Filipian Paweł stwierdza: „bracia, wszystko, co jest prawdziwe, co godne, co sprawiedliwe, co czyste, co miłe, co zasługuje na uznanie: jeśli jest jakąś cnotą i czynem chwalebny – to miejcie na myśli! Czyńcie to, czego się nauczyliście, co przejęliście, co usłyszeliście i co zobaczyliście u mnie, a Bóg pokoju będzie z wami” (Flp 4,8-9). W przesłaniu zaś do wspólnoty w Kolosach pisze: „obleczcie się w serdeczne miłosierdzie, dobroć, pokorę, cichość, cierpliwość, znosząc jedni drugich i wybacząc sobie nawzajem, jeśliby miał ktoś zarzut przeciw drugiemu: jak Pan wybaczył wam, tak i wy! Na to zaś wszystko przyobleczcie miłość, która jest więzią doskonałości. A sercami waszymi niech rządzi pokój Chrystusowy, do którego też zostaliście wezwani w jednym Ciele. I bądźcie wdzięczni!” (Kol 3,12-15).

W powyższych pismach Paweł pisze o cnotach, które są przejawem działania Ducha w wierzących. Cnoty te można postrzegać jako dowody działania Ducha w rozwoju wierzących w przeciwieństwie do „uczynków ciała” (Ga 5,19-21). Można powiedzieć, że cnoty są wyraźnymi znakami Ducha.

W Liście do Galatów Paweł wylicza 9 cnót lub łask: „Owocem ducha jest: miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie” (Ga 5,22-23).

Listy tej nie należy traktować jako pełnej, wyczerpującej. Paweł wylicza łaski, które stanowią „owoc Ducha”. Łaski te kształtują sposób życia tych, w których mieszka i których ożywia Duch Święty. Ów „Owoc Ducha” jest przedstawiony jako przeciwieństwo „uczynków ciała”. Wyrażenie „owoc Ducha” wskazuje, że wymienione cechy nie są skutkiem przestrzegania zasad Prawa, ale należy je przypisać mocy Ducha Świętego.

Na samym początku Pawłowej listy „owoców Ducha” znajduje się miłość.

W Nowym Testamencie owa miłość określana jest terminem *Agape*¹. *Agape*, to pragnienie czynienia innym dobra. Jest to uczucie serca i umysłu angażujące całą osobowość człowieka. Jest to dobrowolny wysiłek, na który nas stać tylko z pomocą Bożą. Jest to wyświadczenie dobra dla wszystkich, nawet dla tych, którzy życzą nam źle.

Paweł jednak nie tylko w Liście do Galatów podkreśla szczególne znaczenie miłości (zob. 1Kor 13). Dla Apostoła miłość to nade wszystko cecha Boga, a gdy okazują ją sobie ludzie, jest wypełnieniem Prawa (Rz 13,10). Jest to działanie polegające na dawaniu siebie innym dla ich dobra, niekoniecznie pod wpływem uczucia. Szczególnym przykładem miłości jest Chrystus, który złożył siebie w darze na krzyżu (Ga 2,20; Ef 5,25)

¹ Słowo *Agape* nie było określeniem powszechnie używanym przez Greków. Kultura hellenistyczna posiadała cztery określenia które odnosiły się do miłości. Mianem *Eros* określano miłość opartą na pożądaniu. Słowo to nie występuje w Nowym Testamencie. Miłość określana mianem *Filia* to ciepłe uczucie wobec naszych najbliższych, będące wyrażeniem naszego serca. Miłość *Storge* oznaczało serdeczność i było używane na określenie miłości rodziców do dzieci. Miłość zaś *Agape* określano jako niezwykłą życzliwość. Zob. W. Barclay, *List do Galatów*, Poznań 2002, s. 34.

Kolejne łaski duchowe, to radość i pokój.

Paweł często zachęca adresatów swoich listów do radości (2Kor 13,11; Flp 3,1; 4,4; 1Tes 5,16). Grecki termin *chara* najczęściej określa radość związaną z życiem religijnym (np. Ps 30,11; Rz 14,17; 15,13; Flp 1,4.25). Nie jest to zatem radość wynikająca z ziemskich rzeczy, a tym bardziej radość z pokonania kogoś w zawodach sportowych. Pisząc o radości Paweł myśli o radości, której fundamentem jest Bóg. Nawet w doświadczeniach chrześcijanie winni zachować Bożą radość, która będzie powstrzymywać ich od poddaniu się rozpacz.

Trzecia łaska – pokój (gr. *eirene*), ma w grece dwa zastosowania. Po pierwsze, oznacza ono ład panujący w mieście czy osiedlu. Miejscowości posiadały urzędnika nadzorującego *eirene* gminy, czyli nadzorcę pokoju publicznego. W Nowym Testamencie greckie *eirene* jest odpowiednikiem hebrajskiego *shalom* i oznacza największe dobro człowieka, oznacza ono spokój serca, wynikający ze świadomości, że nasze losy są w rękach Boga. Autentyczne życie chrześcijańskie charakteryzuje się Bożym pokojem, ponieważ wierni zachowują pokój z Bogiem (Rz 5,1). Tego pokoju Bożego Paweł wielokrotnie życzy adresatom swoich listów (Rz 1,7; 1Kor 1,3; 2Kor 1,2; Ga 1,3). Pokój, tak jak wszystkie pozostałe łaski na Pawłowej liście łask Ducha, nie jest warunkiem usprawiedliwienia. Wprost przeciwnie. Dla Pawła usprawiedliwienie jest fundamentem dla kreślonych przez niego łask. Pokój jest ukojeniem, które udzielane jest chrześcijanom, aby podtrzymać w nich życie.

Dalej w piątym rozdziale Listu do Galatów Paweł wymienia cierpliwość, łaskawość i dobroć.

Cierpliwość to cecha łącząca w sobie niezłomność i wytrwałość. Termin *cierpliwość* (gr. *makrotimia*) użyte jest w Pierwszej Księdze Machabejskiej na określenie cechy, dzięki której Rzymianie stali się panami świata (1Mch 8,4). Autor natchniony mówiąc o cierpliwości Rzymian wskazuje na ich wytrwałość i zdecydowanie, na nie zawieranie pokoju z jakimkolwiek nieprzyjacielem nawet w chwili klęski. W myśli Księgi Machabejskiej jest to rodzaj zwycięskiej cierpliwości. Dla Ojców Kościoła cierpliwość to cecha człowieka, który mógł się zemścić, ale tego nie uczyni, czyli człowieka powolnego do gniewu. Nowy Testament używa tego słowa na określenie postępowania Boga wobec ludzi (Rz 2,4; 9,22; 1Tm 1,16; 1P 3,20). Gdyby Bóg zachowywał się tak jak człowiek, już dawno nasz świat przestałby istnieć. Bóg jest jednak cierpliwy, dzięki czemu znosi nasze grzechy i nie odrzuca nas. Lud Boży winien naśladować w tym swojego Pana (1Kor 13,4; Ef 4,2; Kol 1,11; 3,12). Winniśmy to czynić tak wobec bliźnich jak i wobec nas samych.

Kolejne dwa „owoce Ducha” – *uprzejmość i dobroć* są słowami bliskoznacznymi. Grecki termin *chrestotetes* – uprzejmość, często zastępuje się wyrazem *dobroć*. Mówiąc o łaskawości, Paweł wskazuje, iż to Duch Święty kształtuje w chrześcijanach postawę łagodności lub łaskawości, która przejawia się jako miłość w działaniu. Łaskawość jest cechą miłosiernej postawy Boga oraz Jego postępowania względem grzeszników (Rz 2,4; Ef 2,7; Tt 3,4). Chrześcijanie nie mają lepszego sposobu naśladowania Bożej łaskawości niż okazywanie innym ludziom miłosierdzia, jakie sam Bóg im okazał (Ef 4,32). Istotą znaczenia słowa „uprzejmość” jest dobroć połączona z uprzejmością, grzecnością.

Na określenie drugiego terminu – dobroci, Paweł używa słowa *agatosune*, które oprócz Biblii nie występuje w grece świeckiej². Jest to wyrażenie oddające dobroć. Dobroć zawiera w sobie hojność, ale jej celem jest moralna doskonałość. Wspaniałomyślna hojność jest zaprzeczeniem zazdrości (Ga 5,21).

² Termin ten pojawia się w LXX i 4 razy w Nowym Testamencie (Rz 15,14; Ef 5,9; 2Tes 1,11)

Ostatnie trzy owoce Ducha to wierność – pistis, łagodność – prautes, oraz opanowanie – enkrateia.

Wierność (gr. *pistis*) to termin często występujący w grece świeckiej na określenie człowieka godnego zaufania. Ponieważ Bóg jest wierny (Rz 3,3), służący mu ludzie także powinni być wierni. Słowo „wierność” nawiązuje również do pojęcia rzetelności lub do bycia godnym zaufania. Apostoł Paweł wskazuje, iż „owocem Ducha” jest łaska, która sprawia, iż pozostający w łączności z Duchem jest człowiekiem, na którym można polegać.

Kolejny termin – *łagodność* (gr. *praotes*) to jedno z najtrudniejszych do przetłumaczenia greckich słów. W Nowym Testamencie ma ono trzy podstawowe znaczenia: oznacza poddanie się woli Bożej (Mt 5,5; 11,29; 21,5); podatność na przyjmowanie nauki, gdy ktoś nie jest zbyt wyniosły, aby móc czegoś się nauczyć (Jk 1,21); a najczęściej oznacza zdolność znoszenia drugich (1Kor 4,21; 2Kor 10,1; Ef 4,2). Łagodność to panowanie nad sobą, które umożliwia nam Chrystus. Termin ten łączy siłę i pokorę, oznaczając siłę pod kontrolą. Określenie to pozbawione jest negatywnego sensu związanego z brakiem ducha, odwagi lub siły, co czasami może kojarzyć się z postawą łagodności. Łaskę łagodności najlepiej pojmować jako pokorne dążenie do pełnienia Bożej woli.

Ostatnim w Pawłowym spisie „owoców Ducha” jest *opanowanie – wstrzemięźliwość* (gr. *egkrateia*), które w starożytności używano na określenie samoopanowania. Jest to cecha, która określa człowieka który dzięki wsparciu Ducha umie opanowywać pragnienia i umiłowanie rozkoszy, który umie podporządkować sobie własne ciało (1Kor 9,25), który umie opanować popędy płciowe (1Kor 7,9).

W świeckiej grece określenia „opanowanie” używano w odniesieniu do władcy, który nigdy nie dopuści, aby jego własne interesy przeszkadzały w sprawowaniu rządów nad swoim ludem. Jest to cnota umożliwiająca człowiekowi takie panowanie nad sobą, iż może on służyć innym.

Paweł podkreśla, iż chrześcijanin umarł z Chrystusem i wraz z Nim powstał do nowego, czystego życia, w którym złe nawyki dawnego człowieka bezpowrotnie przeminęły, a dobre cechy Ducha przynoszą owoce.

Ostatnia cecha w spisie „owoców Ducha” – „opanowanie”, jest szczególnie ważną. W czasach Apostoła Pawła była ona podstawowym elementem myśli hellenistycznej. Jej miejsce na końcu listy być może oznacza, iż podobnie jak miłość, pierwsza z cnót, jest wypełnieniem Prawa, tak chrześcijańskie opanowanie jest wypełnieniem wymagań etyki greckiej.

Lista „Owoców Ducha” zestawiona jest w trzech potrójnych zestawach pojęć, z których najważniejsze występują na początku i na końcu. Otwierająca listę „miłość” i zamykające „opanowanie”, reprezentują doskonałość i pełnię. „Owoce Ducha” wzbogacają życie kościoła i jego członków. Tam gdzie są one, nie ma miejsca na „uczynki ciała”. Udzielane przez Ducha łaski nie mają swego źródła w żadnym Prawie, uczy Paweł, ale są przejawem eschatologicznego działania Ducha.

Pytanie: Wymień „owoce Ducha”.